

В. О. ДЕСЯТНИК

Володимир Олексійович Десятник, кандидат юридичних наук, професор Київського університету права НАН України, адвокат

КРИТИЧНО-ПРАВОВЕ МИСЛЕННЯ: ПРИРОДА НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Ми маємо звикнути до думки про те, що науку слід розглядати не як «корпус знання», а як систему гіпотез, тобто як систему припущень чи передбачень, які в принципі не можуть бути виправдані і якими ми користуємося до того часу, поки вони витримують перевірки. Ми ніколи не маємо права сказати, ніби знаємо, що вони «істинні», «більш-менш достовірні» або хоча б «вірогідні».
Карл Поппер (1902–1994)

Методологічна концепція критично-правового мислення полягає в тому, що наукове юридичне дослідження може здійснюватися не завдяки вкрай поширеному серед юристів-позитивістів індуктивному методу і не з допомогою популярного серед прихильників природно-правового мислення чистого дедуктивного методу, а використовуючи науковий метод проб та усунення помилок, припущень та спростувань.

Висунута мною методологічна концепція критично-правового мислення є синтезом та альтернативою основним типам праворозуміння, тобто «діаметрально протилежним» теоріям природного права та теоріям позитивного права¹.

У концептуальній статті «Критично-правове мислення»² серед інших проблем, принципів, ідей вкрай стисло було розглянуто ідею погрішимості знання, яка є одним із головних принципів критичного раціоналізму К. Поппера, а отже, і пробно висунутої методологічної концепції критично-правового мислення. Завданням же цього дослідження є спроба більш докладного опису* вчення про погрішимість знання з метою викликати критичне обговорення цієї проблеми науковцями, особливо правознавцями.

Під вченням про погрішимість знання К. Поппер розуміє визнання двох фактів: по-перше, ми не застраховані від помилок і, по-друге, прагнення до достовірності (або навіть до високої ймовірності) є помилковим³.

Принцип погрішимості знання, фаллібілізм (від англ. *fallible* – такий, що може бути помилковим) свідчить про те, що ми ніколи не можемо бути цілком упевнені в істинності тих або інших теорій. Навіть найкращі наукові теорії є лише гіпотезами, які поки що не спростовані, але, можливо та ймовірно, будуть спростовані й замінені на кращі теорії у майбутньому. Ми маємо розглядати кращі з наших теорій як істинні лише пробно і бути готовими до їх перегляду, якщо нові аргументи й факти викличуть потребу у цьому. Ми повинні бути відкритими до раціональної критики й дискусії. Ми не повинні претендувати на володіння істиною. Ми – шукачі істини, а не її володарі⁴.

Ідея про погрішимість знання. Виникнувши в першій половині ХХ ст. як реакція на домінуючу на той час позитивістську традицію, філософія критичного раціоналізму виявилася, по суті, спробою відродити в сучасній методологічній та філософській свідомості ту методологічну традицію (критицизм і фаллібілізм), коріння якої сягають філософа-досократика Ксенофана Колофонського. Надалі через Парменіда і Сократа ця традиція перейде в західноєвропейську культуру, а в наш час, завдяки величезним зусиллям К. Поппера та його послідовників (в англо- та німецькомовних країнах), вона стане однією з впливових традицій в сучасному способі мислення⁵. Для всіх, хто хоч трохи обізнаний з історико-філософською проблематикою, очевидний той факт, що вона, від античності й до наших днів, пронизана однією наскрізною фундаментальною проблемою – проблемою обґрунтування підстав людського знання. Еволюція, яку зазнала ця проблема в ході історико-філософського процесу, виразилася від висунення її на центральне місце в так званій фундаменталістській традиції (вся класична філософія від Бекона, Декарта до Гегеля) до повної відмови від неї в антифундаменталістській традиції (К. Поппер). Фундаменталістська традиція в філософії та методології ґрунтується на вірі в можливість існування точного достовірного знання. Цей класичний метафізичний міф про існування достовірних, надійних підстав людського знання сходить до античності, зокрема, до аристотелівського ідеалу науки, що опирається на принцип достатньої підстави. Ця методологія залишалася панівною традицією в класичній і сучасній культурі аж до ХХ століття⁶. Дотримується цієї традиції й сучасна вітчизняна юридична наука. Характерним прикладом є висновок М. С. Кельмана про те, що сучасна наука може розглядатися як діяльність з виробництва об'єктивного, достовірного, перевіреного, обґрунтованого і т.д. знання⁷.

Останнім часом у зв'язку зі зміною загальної культурної ситуації, і насамперед ситуації в науці, підвалини фундаменталізму були підірвані. Традиційна апеляція до Розуму і Досвіду** виявилася абсолютно

© В. О. Десятник, 2015

* Більш докладний виклад цієї проблеми порівняно з моєю статтею «Критично-правове мислення», але в обмеженому обсязі цієї статті. – В.Д.

** На чистому розумі ґрунтується здебільшого природно-правове мислення, а на досвіді – позитивно-правове. – В.Д.

немислимою в духовній атмосфері сучасної культури, яка розвінчує багатовікової культ розуму. Виявилось, що людський розум занадто мінливий, погрішимий, щоб бути надійним фундаментом людської культури. На тлі підвалин фундаменталістської традиції, що руйнуються, стала все більш ясно вимальовуватися і висуватися на передній план протилежна фундаменталістській традиції антифундаменталістська (критицистська) парадигма. Остання стала глибоко проникати в сучасну методологічну свідомість завдяки філософській діяльності К. Поппера, який фактично «пробудив» у постмодерністській філософській свідомості існуючу здавна в європейській філософії ідею про погрішимість людського розуму⁸. Своїм корінням антифундаменталістська критицистська установка сягає глибокої давнини. Через античність ця ідея проникла в європейську класичну філософію. Уже Ф. Бекон своїм вченням закладає основи погрішимості нашого знання, а критична філософія І. Канта, методологічний плюралізм Б. Паскаля та інших проклали шлях до сучасного розуміння погрішимості знання поперовського типу. У російській філософській традиції найбільш глибоко дух критицизму проник в філософію П. Н. Ткачова, який писав: «Критика – це неодмінна, необхідна умова думки та правильного її розвитку; вона її живить, зміцнює, одушевляє. Відгородить думку від критики, і вона перетвориться на мертву догму, не встигнувши вирости і розвинути, вона постаріє, знебарвиться, зноситься»⁹. На відміну від класичної фундаменталістської традиції, антифундаменталізм не допускає жодних догм, більш того, він включає в себе з необхідністю погрішимість щодо будь-якої можливої інстанції. Тоді як фундаменталізм зводить певні інстанції – Розум або Досвід – в епістемологічні авторитети і намагається виробити у них «імунітет від критики», антифундаменталізм (критицизм) не визнає жодних авторитетів та інстанцій непогрішимості, «архімедових опорних точок» і не допускає догматизації при вирішенні проблем. А це означає, що не існує ніяких вирішень проблем, ні належних інстанцій для такого роду рішень, які повинні ухилятися від критики. Самі ці рішення, очевидно, повинні розумітися як конструкції гіпотетичного характеру, які можуть бути піддані критиці й ревізії. Безперервний пошук і зміна одних рішень іншими – таким є шлях руху до Істини і Прогресу, лейтмотив антифундаменталізму¹⁰.

Не існує первісних джерел знання, вважає К. Поппер. Потрібно вітати кожне джерело, кожне речення, але кожне джерело, кожне речення відкриті для критичної перевірки. Абсолютного авторитету не мають ні спостереження, ні розум. Надзвичайно важливі інтелектуальна інтуїція та уява, проте вони ненадійні: вони здатні представляти нам речі дуже ясно й тим не менш вводять нас в оману. Вони необхідні в якості основного джерела наших теорій, але в більшості своїй наші теорії помилкові. Найбільш важлива функція спостереження й міркування, і навіть інтуїції та уяви, полягає в тому, щоб сприяти критичній перевірці тих сміливих припущень, за допомогою яких ми досліджуємо наше незнання. Кожне рішення деякої проблеми породжує нові невирішені проблеми, більш глибокі порівняно з початковою проблемою, і потребують більш сміливих рішень. Чим більше й глибше ми занурюємося в їх вивчення, тим більш усвідомленим та точним стає наше знання про те, чого ми не знаємо, знання нашого неуцтва. Справді, основне джерело нашого неуцтва полягає в тому факті, що наше знання може бути лише кінцевим, у той час як наше неуцтво повинно бути нескінченним¹¹. Наше незнання безмежне і витверезливе. Саме вражаючий прогрес природничих наук постійно нагадує нам про наше незнання, навіть у галузі природничих наук. Сказане з нового боку розкриває нам Сократову ідею незнання. З кожним кроком вперед, з кожною вирішеною проблемою ми не тільки відкриваємо нові, невирішені проблеми, ми також виявляємо, що там, де ми, здавалося, стоїмо на твердому й безпечному ґрунті, насправді все ненадійно і нестійко. У будь-якої теорії пізнання є фундаментально важливе завдання, яке можна навіть розглядати як вирішальне випробування для неї: від неї вимагається прояснити відносини між нашим чудовим і все зростаючим знанням та нашим постійно зростаючим розумінням того, що ми насправді нічого не знаємо, тобто, що ми ніколи не можемо раціонально виправдати наші теорії¹². Щодо вимоги про точність знання К. Поппер зазначає, що ясність цінна сама по собі, строгість і точність такими не є: не слід прагнути до точності більш високої, ніж вимагає наша проблема. Лінгвістична точність являє собою оманливий фантом, а проблеми, пов'язані з визначенням або значенням слів, несуттєві. Слова важливі лише як інструменти для формулювання теорій, і словесних проблем слід уникати за будь-яку ціну¹³.

Пошук безсумнівності – головна помилка теорії знання, заснованої на здоровому глузді. Феномен людського знання – найвеличніше диво нашої світобудови. Він становить проблему, яка нешвидко буде вирішена. З часів Декарта, Гоббса, Локка, Юма знання розглядалося як особливо надійний вид людського думки, а наукове знання – як особливо надійний вид людського знання. К. Поппер пориває з традицією теорії знання, заснованої на здоровому глузді. Він є великим шанувальником здорового глузду, та водночас вважає *засновану на здоровому глузді теорію знання** грубою помилкою. Це помилка підпорядкувала собі всю західну філософію¹⁴.

К. Поппер стверджує, що здоровий глузд завжди слугує нам вихідним пунктом, але його потрібно критикувати. Він не дуже хороший, коли починає міркувати про себе самого. Насправді теорія здорового глузду, заснована на здоровому глузді, являє собою наївну плутанину, але вона заклала основу, на якій будуються навіть недавні філософські теорії пізнання. Теорія пізнання, заснована на здоровому глузді, проста. Якщо ви або я хочемо дізнатися про щось ще невідоме, нам треба відкрити очі й озирнутися довкола. І нам треба насторожити вуха і прислухатися до звуків, особливо до тих, що видають інші люди. Таким чином, різні наші почуття слугують нам *джерелами знання* – джерелами, або входами в нашу свідомість. К. Поппер часто називав цю теорію бадейною теорією свідомості. Наша свідомість – це баддя, спочатку більш-менш порож-

* Курсив К. Поппера. – В.Д.

ня, і в цю баддю через наші органи чуття (а може бути, через лірку зверху) проникає матеріал, який в ній збирається і перетравлюється. У філософському світі ця теорія краще відома під більш шляхетною назвою теорії свідомості як *tabula rasa*: наша свідомість – чиста дошка, на якій почуття вирізають свої послання. Істотна теза бадейної теорії полягає в тому, що ми пізнаємо більшу частину, якщо не все, з того, що ми пізнаємо, завдяки входу досвіду через отвори наших органів чуття. Таким чином, все *знання складається з інформації, отриманої через наші органи чуття, тобто з досвіду*. У такій формі ця наскрізь помилкова теорія ще дуже жива. Вона все ще відіграє роль у теоріях навчання або, наприклад, в «теорії інформації» (хоча іноді визнається, що баддя може бути спочатку не порожня, а забезпечена комп'ютерною програмою). Теза К. Поппера полягає в тому, що бадейна теорія у всіх її варіантах гранично наївна й абсолютно помилкова, і що її неусвідомлені припущення все ще чинять нищівний вплив на теорії, що користуються найвищою репутацією. До багатьох помилок бадейної теорії свідомості входять наступні: 1. Знання уявляється як таке, що складається з речей або подібних речам сутностей* в нашій бадді (таких, як ідеї, враження, чуттєві дані, елементи, атомарні переживання). 2. Знання перебуває передусім у нас: воно складається з інформації, яка дійшла до нас і яку ми зуміли увібрати. 3. Існує *безпосереднє* або *пряме* знання, тобто чисті, неспотворені елементи інформації, які увійшли до нас і залишаються поки що неперетравленими. Ніяке знання не може бути більш елементарним і безсумнівним, ніж це. 4. Однак у нас є практична потреба у знанні більш високого рівня – у знанні, що виходить за межі просто даних або просто елементів. Для цього нам, зокрема, потрібне знання, яке встановлює очікування, пов'язуючи існуючі дані з елементами, які ще мають з'явитися. Це більш високе знання встановлюється шляхом *асоціації ідей або елементів*. 5. Ідеї або елементи асоціюються, якщо зустрічаються разом і, це найважливіше, *асоціація посилюється від повторення*. 6. Таким чином ми встановлюємо *очікування* (якщо ідея *a* міцно асоціюється з ідеєю *b*, поява *a* викликає підвищене очікування *b*). 7. Так само виникають думки чи переконання. Щире переконання – це переконання в наявності асоціації, яка має місце завжди. Помилкове переконання – це переконання в наявності асоціації ідей, які хоча й зустрічалися разом, може, колись у минулому, але не завжди повторюються разом. Підсумовуючи, К. Поппер пише, що теорія пізнання, заснована на здоровому глузді, дуже нагадує емпіризм Локка, Берклі та Юма і не так вже далеко відійшла від теорій багатьох сучасних емпіриків та позитивістів^{15**}.

У теорії пізнання, заснованій на здоровому глузді, майже все помилково, але центральна її помилка полягає в припущенні, що ми займаємося пошуком безсумнівності. Саме це припущення призводить до виділення даних, елементів, чуттєвих даних, чуттєвих вражень або безпосередніх переживань як надійної основи всякого знання. Проте, стверджує К. Поппер, ці дані, або елементи, не тільки не слугують такою основою – їх взагалі не існує. Це, каже він, винаходи оптимістично налаштованих філософів, які примудрилися заповідати їх психологам. Вся ця історія про «дані», про «істинні дані», із закріпленою за ними безсумнівністю, є помилкова теорія, хоча вона і є частиною здорового глузду. Майже всі ми – хороші спостерігачі й хороші сприймачі. Чому це так – проблема, яку повинна пояснити біологічна теорія, і не слід класти цей факт в основу якого б то не було *догматизму* прямого, безпосереднього або інтуїтивного знання. І врешті-решт ми іноді помиляємося; ми ніколи не повинні забувати про нашу погрішимість¹⁶.

Зростання наукового знання. Прагнення до достовірності, безсумнівності є помилковим. Однак звідси не випливає, що було б помилковим прагнути до істини. Навпаки, поняття помилки має на увазі поняття істини як зразок, якого ми, втім, можемо не досягати. Визнання погрішимості знання означає, що, хоча ми можемо жадати істини і навіть здатні виявляти її (К. Поппер вірить, що в багатьох випадках це нам вдається), ми проте ніколи не можемо бути впевнені до кінця, що дійсно володіємо істиною. Завжди є можливість помилки. К. Поппер підкреслює, що вчення про погрішимість знання не дає жодних підстав для скептичних висновків. У цьому неважко переконатися, якщо замислитися про те, що всі відомі з історії приклади людської погрішимості, враховуючи *всі відомі приклади судових помилок, є віхами прогресу нашого пізнання* (курсив мій – В.Д.). Кожен раз, коли нам вдається виявити помилку, наше знання дійсно просувається на крок вперед. Отже, ми вміємо одержувати уроки з наших власних помилок. Це фундаментальне розуміння дійсно слугує базисом усієї епістемології та методології. Воно вказує нам, як вчитися систематично, як рухатися шляхом прогресу швидше. Ця позиція, простіше кажучи, полягає в тому, що нам слід шукати свої помилки, або, інакше, намагатися критикувати свої теорії. Критика, цілком ймовірно, – це єдиний доступний нам спосіб виявлення наших помилок і єдиний систематичний метод одержувати з них уроки¹⁷.

Говорячи про істинність знання, К. Поппер хоче зробити гранично ясным, що наша мета – знайти істинні теорії або хоча б теорії, ближчі до істини, ніж інші відомі в даний час теорії. Тим не менш, це не означає, що ми можемо бути повністю впевнені в істинності якої-небудь з наших пояснювальних теорій. Ми можемо критикувати пояснювальну теорію і встановити її хибність. Разом із тим хороша пояснювальна теорія завжди допомагає робити сміливі прогнози на майбутнє. Вона повинна допускати перевірку й критику, але ніколи не буде можливо довести її істинність. Основним механізмом зростання знань є механізм припущень і спросту-

* Теорію, згідно з якою метою науки є виявлення, розкриття *сутності* речі, К. Поппер назвав методологічним есенціалізмом. Методологічні есенціалісти вважають, що у сутність речі можна проникнути, заглибитися, розпізнати її за допомогою *інтелектуальної інтуїції*, що кожна сутність має тільки її властиве ім'я, за яким названо чуттєві речі, і що її можна описати словами. Про методологічний есенціалізм, який домінує в правознавстві, див.: *Десятник В. О. Методологічний есенціалізм та юридичне мислення* // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 24–28.

** Курсив К. Поппера. – В.Д.

вань, усунення нежиттєздатних пояснень. При усуненні кінцевого числа таких пояснень завжди залишається нескінченна кількість інших можливих пояснень. Таким чином, не слід приписувати нашим теоріям істинність або ймовірність. Використання таких стандартів, як істина і наближення до істини, відіграє свою роль тільки в рамках критики. Можна відкинути теорію як хибну, і можна відкинути теорію яка менш наближається до істини, ніж якісь із попередніх або конкуруючих з нею теорій. К. Поппер сформулював сказане у вигляді двох коротких тез: 1. Ми не є непогрішними і можемо робити помилки, але ми можемо вчитися на своїх помилках. 2. Ми не можемо виправдати свої теорії, але можемо піддавати їх розумній критиці і приймати на пробу ті з них, які краще витримують критику і володіють більшою пояснювальною силою¹⁸.

Ми маємо звикнути до думки про те, що науку слід розглядати не як «корпус знання», а як систему гіпотез, тобто як систему припущень чи передбачень, які в принципі не можуть бути виправдані і якими ми користуємося до того часу, доки вони витримують перевірки. Ми ніколи не маємо права сказати, ніби знаємо, що вони «істинні», «більш-менш достовірні» або хоча б «вірогідні»¹⁹.

Наука не є системою достовірних або добре обґрунтованих висловлювань; вона не являє собою також і системи, що постійно розвивається у напрямі до деякого кінцевого стану. Наша наука не є знання: вона ніколи не може претендувати на досягнення істини або чогось, що замінює істину, наприклад, ймовірності. Ми не знаємо, ми можемо тільки гадати. І наші припущення направляються ненауковою, метафізичною (хоча біологічно зрозумілою) вірою в існування законів і регулярностей, які ми можемо виявити. Подібно Ф. Бекону, ми можемо описати нашу власну сучасну науку як таку, що складається із «поспішних і незрілих передбачень» та із «забобонів»²⁰. Навіть ретельна і послідовна перевірка наших ідей досвідом сама, в свою чергу, надихається ідеями: експеримент являє собою плановану дію, кожен крок якого спрямовується теорією. Ми не натрапляємо несподівано на наші сприйняття і не пливемо пасивно в їх потоці. Ми діємо активно – ми «робимо» наш досвід²¹.

Старий науковий ідеал – абсолютно достовірного, демонстративного знання – виявився ідолом. Вимога наукової об'єктивності робить неминучим той факт, що кожне наукове висловлювання повинно завжди залишатися тимчасовим. Воно дійсно може бути підкріплено, але кожне підкріплення є відносним, пов'язаним з іншими висловлюваннями, які самі є тимчасовими. Лише в нашому суб'єктивному переконанні, в нашій суб'єктивній вірі ми можемо мати «абсолютну достовірність». Помилкове розуміння науки видає себе в прагненні завжди мати рацію. Однак не володіння знанням, незаперечною істиною робить людину вченим, а постійне й відважне критичне прагнення до істини. Наука ніколи не ставить перед собою недосяжної мети зробити свої відповіді остаточними або хоча б вірогідними. Її прогрес полягає в русі до нескінченної, але все-таки досяжної мети – до виявлення нових, більш глибоких і більш загальних проблем та до повторних, все більш суворих перевірок наших завжди тимчасових, пробних рішень²².

Отже, в цій статті описано погляди на погрішимість, гіпотетичність наукового знання, а також на метод його зростання, яким є припущення та спростування. Таке бачення може бути використано в рамках критично-правового мислення для розуміння юридичної науки та її розвитку.

¹ Див. докладніше: *Десятник В. О.* Критично-правове мислення // *Часопис Київського університету права.* – 2014. – № 3. – С. 17–21.

² Там само.

³ *Поппер К.* Учение о погрешимости и рост знания / К. Поппер // *Логика и рост научного знания.* – М. : Прогресс, 1983. – С. 387.

⁴ *Сенетий Д. П.* Критичний раціоналізм Карла Поппера: пізнання шляхом проб і помилок, припущень і спростувань / *Д. П. Сенетий* // *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* – 2010. – Вип. 40. – С. 82.

⁵ *Шишков І. З.* В поисках новой рациональности: Философия критического разума / *Иван Захарович Шишков.* – 2-е изд. – М. : Едиториал УРСС, 2010. – С. 5.

⁶ Там само. – С. 11, 12.

⁷ *Кельман М. С.* Методологічна ситуація у сучасному правознавстві та тенденція розвитку його методології // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* – 2013. – № 5. – С. 7. – (Серія «Юриспруденція»).

⁸ *Шишков І. З.* Вказана праця. – С. 12.

⁹ *Ткачев П. Н.* Анархия мысли / П. Н. Ткачев // *Кладези мудрости российских философов.* – М. : Правда, 1990. – С. 176.

¹⁰ *Шишков І. З.* Вказана праця. – С. 14.

¹¹ *Поппер К.* Об источниках знания и невежества / К. Поппер // *Предположения и опровержения.* – М. : АСТ, Ермак, 2004. – С. 55, 56.

¹² *Поппер К.* Логика социальных наук / К. Поппер // *Эволюционная эпистемология и логика социальных наук.* Карл Поппер и его критики ; пер. с англ. *Д. Г. Лахути.* – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – С. 299, 313.

¹³ *Поппер К.* Об источниках знания и невежества / К. Поппер. – С. 56.

¹⁴ *Поппер К.* Объективное знание. Эволюционный подход / К. Поппер; пер. с англ. *Д. Г. Лахути* / отв. ред. *В. Н. Садовский.* – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – С. 10. (*Передмова*).

¹⁵ Там само. – С. 66–68. (*Див. докладніше: «Ошибочная теория познания, основанная на здравом смысле»*).

¹⁶ Там само. – С. 68–70. (*Див. докладніше: «Критика теории познания, основанной на здравом смысле»*).

¹⁷ Див. докладніше: *Поппер К.* Учение о погрешимости и рост знания / К. Поппер // *Логика и рост научного знания.* – М. : Прогресс, 1983. – С. 386–388.

¹⁸ Там само. – С. 255. (*Див. докладніше: «Некоторые замечания о проблемах и о росте знания»*).

¹⁹ *Поппер К.* Логика научного исследования / К. Поппер; пер. с англ. / под общ. ред. *В. Н. Садовского.* – М. : Республика, 2004. – С. 289. (*Див. докладніше: «О так называемой «логике индукции» и «вероятности гипотез»*).

²⁰ Бэкон Ф. Новый органон / Ф. Бэкон // Соч. в двух томах. – М. : Мысль, 1978. – Т. 2. – С. 16.

²¹ Поппер К. Логика научного исследования / К. Поппер. – С. 256.

²² Там само. – С. 258. (Див. докладніше: «Путь науки»).

Резюме

Десятник В. О. Критично-правове мислення: природа наукового знання.

У цій статті описано погляди на погрішимість, гіпотетичність наукового знання, а також на метод його зростання, яким є припущення та спростування. Таке бачення може бути використано в рамках критично-правового мислення для розуміння юридичної науки та її розвитку.

Ключові слова: критично-правове мислення, природа наукового знання, зростання знання, вчення про погрішимість знання, достовірність, безсумнівність, точність знання, теорія знання, заснована на здоровому глузді.

Резюме

Десятник В.А. Критически-правовое мышление: природа научного знания.

В этой статье описаны взгляды на погрешимость, гипотетичность научного знания, а также на метод его роста, которым является предположение и опровержение. Такое видение может быть использовано в рамках критически-правового мышления для понимания юридической науки и ее развития.

Ключевые слова: критически-правовое мышление, природа научного знания, рост знания, учение о погрешимости (фаллибилизме) знания, достоверность, несомненность, точность знания, теория знания, основанная на здравом смысле.

Summary

Desiatnyk V. Critical legal thinking: the nature of scientific knowledge.

This article describes the views fallibility, hypothetical scientific knowledge, as well as the method of growth, which is the assumption and refutation. This vision can be used within critical legal thinking to understand the legal science and its development.

Key words: critical legal thinking, nature of scientific knowledge, increase knowledge, teaching about fallibilism knowledge, credibility, certainty, precision knowledge, theory of knowledge based on common sense.

УДК 340.12:342.5

В. М. КРАВЧУК

Валерій Миколайович Кравчук, кандидат юридичних наук, докторант Національної академії прокуратури України

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОНСУЛЬТАЦІЙ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ЯК ІНСТРУМЕНТУ НАРОДОВЛАДДЯ

У Конституції України закріплено важливий основоположний принцип сучасної правової держави – принцип народовладдя. Проте за багато років розвитку української державності основними механізмами його реалізації були лише виборчі процеси та найжорсткіший його прояв – революції. За таких умов питання пошуку й реального забезпечення еволюційних шляхів фактичного виконання конституційної засади народовладдя в Україні є особливо актуальними.

Безперечно, діалогові форми реалізації принципу народовладдя є важливими та стають ключовими елементами сучасного процесу публічного управління, формування політики та прийняття владних рішень. А на практиці прихильники демократичної політики вже давно зрозуміли важливість безперервної взаємодії суспільства та влади.

Дослідження шляхів взаємодії суспільства і влади, в тому числі у формі консультацій, проводили такі науковці, як: Н. Гнидюк, В. Горшкова, К. Ковриженко, О. Крутій, А. Крупник, В. Нестерович, А. Селіванов, Ю. Шайгородський та інші. Однак низка важливих практичних питань потребує додаткового опрацювання. Зокрема це стосується перспектив консультацій з громадськістю органами державної влади у розвитку народовладдя.

Метою цієї статті є аналіз теоретико-практичних аспектів фактичного здійснення консультування з громадськістю, визначення його ефективності та загального потенціалу як інструменту реалізації реального народовладдя в державі.

На відміну від більшості європейських країн, в Україні ще не сформовані стійкі традиції підготовки, ухвалення, а також виконання владних управлінських рішень як результату тривалого процесу комунікацій. Тобто, проведення діалогу влади та суспільства, урахування пропозицій громадянського суспільства.

Проте на сьогодні консультації з громадськістю стають невід'ємною складовою процесу публічного управління, і для цього є об'єктивні причини. По-перше, це спосіб спрямувати в позитивному напрямі соці-